

Ю. О. Гарюнова

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Функціонування власних назв у кінокритичному дискурсі: «чиста» номінація і прецедентність

Гарюнова Ю. О. Функціонування власних назв у кінокритичному дискурсі: «чиста» номінація і прецедентність. У статті обґрунтовується використання власних назв у кінокритичному дискурсі у функції прецедентних імен, акцентується на тому, що наявність оцінного значення у структурі номена актуалізує прецедентність імені. Подано дефініції термінів «чиста» номінація і «чистий» номен. Пояснюються причини апелювання до прецедентних імен і «чистих» номенів у текстах кінокритики.

Ключові слова: *прецедентність, прецедентне ім'я, «чиста» номінація, «чистий» номен, оцінне значення, кінокритичний дискурс.*

Гарюнова Ю. О. Функционирование имён собственных в кинокритическом дискурсе: «чистая» номинация и прецедентность. В статье обосновывается использование имён собственных в кинокритическом дискурсе в функции прецедентных имён, акцентируется на том, что наличие оценочного значения в структуре номена актуализирует прецедентность имени. Даны определения терминов «чистая» номинация и «чистый» номен. Объясняются причины апеллирования к прецедентным именам и «чистым» номенам в текстах кинокритики.

Ключевые слова: *прецедентность, прецедентное имя, «чистая» номинация, «чистый» номен, оценочное значение, кинокритический дискурс.*

Hariunova J. O. Functioning of the proper names in the cinemacritical discourse: "pure" nomination and precedentting. The article grounds on a usage of proper names in the cinemacritical discourse as a precedent names, attended that availability in the structure of names some axiological meanings actualized the name precedentting. Also in the article gives a definitions of "pure" name and nomination, gives an explanation of appealing causes to a precedent and "pure" names in the cinemacritical texts.

Keywords: *precedentting, precedent name, "pure" nomination, "pure" name, axiological meaning, cinemacritical discourse.*

Однією із найважливіших рис дискурсу сучасних засобів масової комунікації стало прагнення максимально зблизити мовця і реципієнта. Творці комунікативних моделей реалізують принцип рівності адресата і адресанта. З метою наблизити до себе читача, глядача, слухача, автори текстів мас-медіа намагаються активно використовувати ті мовні одиниці і засоби, які здатні швидко актуалізувати фонд знань реципієнта, звернутися до його культурної пам'яті [5]. Адресант апелює до універсальних культурних кодів, здатних продукувати шлейф інтерпретацій, породжувати багаті асоціативні ряди. Ідеться про звернення до прецедентних феноменів, одиниць, добре відомих всім представникам даної культури; вони є акумуляторами і трансляторами культурної інформації.

Проблема соціалізації людини в мові спровокувала інтерес до питання про мовну особистість. Так формується теорія мовної особистості, автором якої став Ю. Караулов. У своїх студіях учений дав дефініцію поняттю «прецедентний текст», увівши його до наукового термінологічного апарату. Під розглядом терміном Ю. Караулов розуміє завершений і самодостатній продукт мовно-мисленнєвої діяльності, що фіксує змістоутворювальні елементи національної культури (твори художньої літератури, тексти пісень, реклами, анекдотів, політичні публіцистичні тексти та інші) [2:54]. Д. Багасва, Д. Гудков, І. Захаренко, В. Красних розглядають генералізовані прецедентні феномени, різновидом яких є прецедентні тексти як акумулятори когнітивних уявлень тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти [3]. Питанням функціонування прецедентних феноменів в культурно-національному просторі, їх складу і джерелам походження присвячені роботи Н. Бурвікової, В. Костомарова, О. Земської, О. Опаріної та інших. Серед важливих функцій прецедентних феноменів учені називають номінативну, персуазивну, парольну та ігрову. Г. Слишкін у своїх роботах стверджує, що прецедентний феномен завжди формує концепт, базою для утворення якого є явище дійсності, що стає об'єктом оцінки з боку носіїв мови [4:34]. Н. Алефіренко розглядає прецедентні тексти як особливий різновид культурно-комунікативних знаків, що зберігають, організовують, трансформують і транслюють додаткову інформацію, яка належить певній етнокультурній групі [1]. Ці знаки розкривають культурну природу дискурсу. Первинна природа прецедентних феноменів може бути як текстуальна (вербалізована), так і

нетекстуальна. В останньому випадку вербалізація відбувається в дискурсі. Теорія феномена мовної прецедентності і його відтворення в різних культурних текстах досить глибоко розроблена у лінгвістичних студіях. Серед прецедентних феноменів дослідники виділяють прецедентні тексти, прецедентні ситуації, прецедентні імена і висловлювання. У цій доповіді звертаємося до проблем культурної наповненості, зумовленості, особливостей функціонування прецедентних імен в кінокритичному дискурсі. Проблема, на нашу думку, становить розмежування власних назв, які функціонують в текстовому фрагменті як прецедентні феномени, і тих власних назв, що виконують функцію первинної, так званої «чистої» номінації. Під «чистою» номінацією ми розуміємо використання уже готових найменувань вичленовуваних фрагментів дійсності. Від прецедентних імен такі мовні одиниці відрізняються відсутністю лінгвокультурної природи і асоціативного шлейфу. «Чисті» номени як продукт процесу «чистої» номінації покликані виконувати функцію ідентифікації елементів дійсності.

Часто у досліджуваному дискурсі власні назви використовуються як засоби творення оцінного значення. Оцінність є невід'ємною ознакою кінокритичних статей, що зумовлено їх функціональною специфікою. Аксіологічне навантаження може полегшити процес розмежування прецедентних імен і «чистих» номенів, адже наявність у значеннєвій структурі номена оцінного елемента вказує на конотованість, що дозволяє говорити про розвиток прецедентності. В аналізованому матеріалі ми виділили основні номінативні групи власних назв. Це імена персонажів стрічок, імена письменників, імена кінорежисерів, акторів та назви кінофестивалів. У межах кожної групи маємо на меті розглянути функціонування «чистих» номенів і прецедентних імен. Особливо складними для аналізу є випадки, коли власні назви ще не перетворилися на прецедентні імена, але у певному контексті набувають таких ознак. У нашій роботі визначаємо їх як перехідний тип власних назв.

Розглянемо функціонування імен персонажів фільмів у кінокритичному дискурсі. Такі одиниці можуть бути «чистими» номенами: *«Роль Юлії дісталася українській актрисі Вікторії Малекторович»* [TELECITY. – 2007. – № 1]. У свою чергу прецедентні імена персонажів можуть використовуватися з метою означити тематику стрічки, підкреслити певні схеми сюжетних перебігів. Наприклад: *«Тема Лори Палмер. Хороша студентка і стриптизерка в одному тілі чи дві різні особистості? Довкола цього крутиться сюжет містичної стрічки. Особливо продумано знято момент катувань. Загалом же, у фільмі багато надуманого і перебільшеного»* [Новинар. – 2007. – № 9]. Автор статті згадує ім'я персонажа фільму «Твін Пікс», щоб підкреслити містичність сюжету характеризованої стрічки, натякнути на невирішеність сюжетотворчого конфлікту. Ім'я Лори Палмер, що відсилає реципієнта до іншого кінотексту, кваліфікується як прецедентне. Цікавим предметом дослідження є імена персонажів стрічок, які, відсилаючи до особистості кіноактора, стають прецедентними: *«Раши, гудбай! Ні, ворогам не вдасться проспівати ці останні слова, адже на варті безпеки світу стоїть колишня «няня Віка», а тепер офіцер ФСБ»* [Новинар. – 2007. – № 10]. Ім'я няні Віки є прецедентним феноменом, адже всі читачі точно розуміють, що за цим іменем стоїть особа акторки Анастасії Заворотнюк. Ім'я персонажа Заворотнюк розширило своє значення і асоціюється із самою акторкою. Використання цього прецедентного феномену дозволяє авторові статті не тільки повідомити читачеві про акторський склад стрічки. Називаючи ім'я няні Віки, кінокритик іронізує із перевтілення акторки на офіцера ФСБ. Іронія базується на тих асоціаціях, які виникають у читача у зв'язку з прецедентним іменем, адже згадуваний персонаж із його нетактовністю, неорганізованістю, примітивними потребами та інтересами тощо досить кумедно виглядає в амплу працівника ФСБ.

У фрагменті *«Посланці Всесвіту вирішують звільнити планету Земля від нещасних імбіцилів – тобто від людей. Але у нас є Кіану Рівз, він же Нео, він же екзорцист Константин, який врятує і Землю, і Всесвіт, і стрічку разом...»* [ШО. – 2008. – № 12] ми спостерігаємо виникнення проміжного явища між чистою номінацією і прецедентністю. Імена Кіану Рівза, персонажів Нео та екзорциста Константина набувають ознак прецедентності. Ми говоримо про натяк на конкретний тип персонажа, риси якого у свідомості реципієнта вимальовуються через виникнення ряду асоціацій, пов'язаних із вживанням власних назв. Таким чином, деякі номени у певних контекстах набувають можливості ставати прецедентними іменами.

У текстах кінокритики широко використовуються імена письменників. У фрагменті кіноанонсу *«Режисерка Сва Нейман презентувала фільм на Роттердамському фестивалі. В основі – оповідання Фрідріха Горенштейна, який свого часу був сценаристом Андрія Тарковського. Вчителькою Єви є сама Кіра Муратова...»* [TELECITY. – 2007. – № 1] ім'я Фрідріха Горенштейна вжито у функції «чистої» номінації. У такий спосіб відбувається лише констатація того факту, що

сюжет стрічки спирається на твір згаданого автора. Проте у цьому текстовому фрагменті ми бачимо і прецедентні імена Андрія Тарковського і Кіри Муратової. Згадуючи ім'я першого, апелюючи до творчості режисера, кінокритик намагається високо оцінити стрічку Єви Нейман. Бачимо, що прецедентні імена можуть мати аксіологічне навантаження, ставати засобом творення оцінного значення. Позитивна оцінка стрічки інтенсифікується шляхом використання прецедентного імені Кіри Муратової. Ім'я режисерки стає мовним знаком, що, з одного боку, відсилає до її творчості, а з другого – стає маркером високої оцінки характеризованої стрічки.

Імена письменників можуть функціонувати і як прецедентні феномени. Апелюючи до них, автори статей відсилають читача до творчості літераторів, намагаються налаштувати реципієнта на те, що у сюжеті стрічки, грі акторів можна побачити особливості, притаманні творам конкретного письменника: *«У фільмі повсякчас відчуються гоголівські інтонації: у монологів, пейзажах, інтризі та нікчемній, але такій азартній душі картяра»* [TELECITY. – 2008. – № 10].

Часто кінокритики апелюють до імен письменників, намагаючись інтенсифікувати певний тип оцінності, експлікований у тексті: *«Історія класичного лузера (читайте «романтика» – куди там Уельбеку з його безпросвітним європейським мрачням і ні на що не спроможними людьми)»* [TELECITY. – 2007. – № 1]. Через іронізування, використання лапок автор статті виражає негативну оцінку фільму. Апелювання до прецедентного імені Уельбека підсилює негативне оцінне навантаження. Ім'я французького письменника відсилає читача до авторського творчого доробку, тематика якого охарактеризована кінокритиком як «європейський мрачняк». Зіставляючи стиль творів Уельбека зі стилістикою стрічки, автор статті висловлює негативне сприйняття фільму.

Розглянемо номінативну групу імен кінорежисерів. У деяких випадках говоримо про пряму констатацію факту авторства: *«Після меганудного фільму «Життя як чудо» Кустуріца зняв добру казочку [ідеться про стрічку «Заповіт»]*» [Молоко. – 2007. – № 11]. Ім'я Кустуріци виконує функцію «чистої» номінації і не використовується навіть як репрезентант чи інтенсифікатор оцінного значення. Використання «чистого» номена фіксуємо і в наступному прикладі: *«Останнє танго в Парижі» (режисер Бернард Бертолуччі). Розкутість сексуальних сцен у цій картині 1973 року призвела до того, що її свого часу заборонили в Італії, Сингапурі, Новій Зеландії, Португалії та Південній Кореї»* [Главред. – 2010. – № 3–4].

Автори кінокритичних текстів можуть згадувати імена режисерів, подаючи після них перелік робіт. У такий спосіб прецедентність імен підкреслюється: *«Шокуючий фільм Олексія Балабанова («Про виродків та людей», «Брат», «Війна», «Мені не боляче»). Фільм заборонено для показу по телебаченню. Вікове обмеження – 21 рік»* [TELECITY. – 2007. – № 1]. Ім'я Олексія Балабанова є знаковим, адже вказує на особливий режисерський стиль, основна ознака якого вербалізована прикметником *шокуючий*. Назви стрічок режисера у конкретному контексті викликають у читачів асоціації із фільмами певної тематики, сюжетної напруженості, психологічності. Тому ім'я Балабанова виконує парольну, а разом з тим і персуазивну функцію.

Імена кіноакторів у досліджуваному дискурсі також можуть як бути прецедентними іменами, так і вживатися в ролі прямих номенів і констатувати факт участі актора у кінострічці. У фрагменті статті *«Дотепні ситуації, перші поцілунки дітей, чудова Жульєтт Бінош. Тепла домашня комедія»* [Пані. – 2007. – № 7] ім'я Жульєтт Бінош виконує функцію «чистої» номінації, лише вказуючи на участь акторки у фільмі. Протилежну ситуацію спостерігаємо у наступному фрагменті. *«Стрічці «Два в одному» аплодували стоячи. Авторитетне видання «The Hollywood Reporter» назвало фільм «яскравим сплеском артхауса». А Богдана Ступку, який зіграв одну з головних ролей, номінували на «Найкращого актора», порівнюючи з самим Робертом де Ніро»* [TELECITY. – 2008. – № 1]. Ім'я Роберта де Ніро є прецедентним, адже актуалізує ряд ознак: харизматичність, талановитість, висока акторська майстерність. До того ж ідеться і про високу якість стрічок, у яких грає актор. У такому контексті акторські здібності Богдана Ступки отримують позитивну оцінку, а аксіологічне значення зі знаком «плюс» щодо стрічки «Два в одному» лише підсилюється.

Розглянемо використання назв кінофестивалів у досліджуваних текстах. Часто такі номени допомагають лише повідомити про перебіг фестивалю, і тоді можемо говорити про «чисту» номінацію, як у кіноанонсі *«Вдруге в Україні пройшов Манхеттенський фестиваль короткометражок. Улюбленцем української публіки стала ірландська стрічка «Новачок» про перший день африканського хлопчика в ірландській школі – розумна та емоційна замальовка про самотність людини, яка опинилась у чужому середовищі»* [ШО. – 2008. – № 11]. Іноді назва кінофестивалю використовується з метою підсилення оцінного значення: *«Свято для естетів.*

Чорно-біла стрічка, у якій переплітаються образи і прийоми класики німого кіно, недарма відкривала Роттердамський фестиваль. Фільм унікальний, новаторський та символічний...» [Новинар. – 2008. – № 7]. У цьому випадку ми говоримо про інтенсифікацію позитивної оцінки, що провокує розвиток прецедентності імені, тобто назви кінофестивалю. Спостерігаємо виникнення одиниці, що займає проміжне місце між «чистим» номеном і прецедентним іменем. Ознак прецедентності власна назва набуває через функціонування в контексті як інтенсифікатора оцінного значення.

Ми розглянули найбільш поширені випадки використання прецедентних імен у кінокритичному дискурсі. Хоча проблема їх відмежування від власних назв у функції «чистої» номінації залишається актуальною, хочемо констатувати, що головним критерієм кваліфікації мовної одиниці має бути здатність власної назви викликати ряд асоціацій. Прецедентні феномени мають не тільки лінгвосеміотичну, а й соціальну, психологічну природу. У дискурс мовної особистості ці одиниці вводяться тільки у згорненому вигляді, а відсилання до них має прагматичний характер. Апелювання до прецедентних феноменів дозволяє одночасно як інтелектуалізувати текст через звернення до культурної пам'яті читача, так і спростити його, зекономити зусилля мовця. Отже, використання прецедентних феноменів є невід'ємною ознакою сучасних текстів мас-медіа, зокрема кінокритичних статей, що продиктовано загальнокультурними умовами розвитку засобів масової комунікації.

Література

1. Алефиренко Н. Ф. «Язык» и «текст» культуры // Текст: Восприятие, информация, интерпретация: Сб. докл. I Междунар. науч. конф. Рос. Нового ун-та. — М., 2002. — Режим доступа: <http://www.phillibb.msu.ru/rusphil/books>
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов ; [отв. ред. Д. Н. Шмелёв]. — М. : Наука, 1987. — 262 с.
3. Красных В. В., Гудков Д. Б., Захаренко И. В., Багаева Д. В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации // Вестник МГУ. — Серия 9. — Филология. — 1997. — № 3. — С. 62–75
4. Слышкин Г. Г. От текста к символу: Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. — М. : Akademia, 2000. — 125 с.
5. Фёдорова Л. Ю. Прецедентные феномены культуры в сознании современной студенческой молодёжи: опыт социокультурного анализа : автореф. дисс. на соискание учён. степени канд. социолог. наук: 22.00.06 [Электронный ресурс] / Л. Ю. Фёдорова. — Ростов-на-Дону, 2008. — 20 с. // — Режим доступа: http://www.phillibb.msu.ru/rusphil/books/jsk_21.pdf.